

## **Les Terres Altes (II)**

El panorama de les terres altes que trobem a l'extrem nordoccidental de l'actual Província d'Alacant i Sudoest de la de València són el fruit d'un complex trencaclosques medieval. En acabar la conquesta cristiana tal i com vam veure a l'article anterior d'aquesta sèrie, una bona part de la zona es va integrar a la Corona Castellana (al Regne de Múrcia) formant part del senyoriu -posteriorment marquesat- de Villena, mentre que la resta van formar part del Regne de València bé com a terres de senyoriu (Condat d'Elda, Senyoriu de Moixent, Baronia de la Font de la Figuera...) o formant part de viles reials com ara Ontinyent (cas de Fontanars dels Alforins i Cabdet/Caudete) o Biar (cas de Beneixama). El cas de Cabdet és especialment curiós perquè va acabar conformant un enclau valencià terres castelleses fins la seua incorporació al Regne de Múrcia el 1736. La notable extensió dels termes va afavorir des de sempre que junt als nuclis principals de població haja existit un ample hàbitat dispers de cases de llabor i llogarets que al cas de Cabdet/Caudete i Fontanars dels Alforins estiga a la base de la formació dels municipis i a altres casos haja generat múltiples pedanies.

### **Villena amb la Llacuna (1750)**

Es de suposar que al moment de la conquesta el paisatge natural de l'àrea fora el que marquen el clima i sols de la zona, amb una empremta de l'home prou reduïda, excepte a llocs molt concrets. Al ser un territori elevat ens trobem amb un clima mediterrani molt continentalitzat (freds i calors extrems) que es caracteritza per la seua aridesa (gairebé sempre menys de 400 mm anuals). El resultat va ser el domini dels carrascars i coscollars junt a pinedes de pi blanc, acompanyats per extensos matollars (romer, ginebre, timó, argelaga, sables...) i algunes àrees de vegetació substepària baixa i esclarissada (llocs amb molta concentració salina o degradades per conreus...) Pel que fa a les llacunes que vam esmentar a l'anterior article les seues riberes estaven -i encara ho estan a les que es mantenen- cobertes per joncs, tarais (com era d'esperar per la seua salinitat) i altres plantes típiques dels entorns humits.

## **Salinas i la seua llacuna**

Estes llacunes salobres han estat aprofitades des de fa segles per obtindre sal tant a Villena (a *El Cabezo* i a *El Angostillo*) com a Salinas. Tot i això, en suposar un focus de difusió de la malària, junt al tradicional desig de la zona de més cabals d'aigua per a la irrigació; han estat objecte de diversos projectes de dessecació/bonificació. El 1803, Carles IV va ordenar el seu arquitecte major, Juan de Villanueva, que encetara les obres de dessecació de la Llacuna de Villena que per aquella època es deia que tenia una llargària de mitja llegua (és a dir l'espai que es recorria en mitja hora caminant a pas normal) d'aigües someres. Les aigües es van drenar mitjançant la coneguda com Acequia del Rey, de 10 quilòmetres de llargària i que desaigua al Vinalopó prop de Santa Eulàlia, i van ser executades per Antonio de Abajo amb la supervisió de Villanueva. El resultat va ser l'obtenció de 1704 hectàrees de terres de conreu i la delimitació dels ullals que abastien la llacuna. Els salats van ser destinats a la producció salinera, mentre que els dolços es van dedicar al rec als municipis d'Elx i Elda que pagaven un canon pel lloguer de cabals.

A la Llacuna de Salinas els intents de dessecació es van encetar al segle XVIII, però no es van traduir en res efectiu fins els anys vint del segle XX... Un procés que es va abandonar pocs anys després i que van permetre la preservació de la llacuna, que es va mantindre en explotació salinera fins els anys 60 de dit segle i que des d'aleshores és un espai natural en recuperació.

## **Emplaçament de la Llacuna de Villena**

Tot i el que li puga semblar a molts valencians d'altres contrades acostumats a paisatges agraris molt exhuberants, l'agricultura i la ramaderia han estat molt rendibles a esta zona des de ben antic. Les limitacions del clima o del sòl han estat superades gràcies a la bona cosa de terra disponible que ha permés el desenvolupament de propietats mitjanes i grans. Les produccions s'han basat tradicionalment a la trilogia mediterrània de cereals, olivera i vinyals a la que caldria afegir fruiters com l'ametller o el pomer. La productivitat dels cereals ha estat sempre

elevada a aquest entorn del que donen bona mostra topònims com *Alforins/Alhorines* que fan referència a magatzems fiscals de cereal d'època musulmana. Tot i això el gran correu comercial de la zona ha estat des de sempre el raïm, comercialitzat en forma de vi o destilats. Tot i que a algun moment del segle XX va semblar que la viticultura reculava, des d'aleshores tant Fontanars com Moixent, Villena i altres municipis de la capçalera del Vinalopó són seu de cellers de fama internacional. El safrà i altres plantes condimentàries també han tingut pes a la zona i han estat a la base d'una certa agroindústria local. Altre conreu exportador, a hores d'ara desaparegut, va ser el de les plantes *salsola* o *barrella* i la *salicòrnia* o *herba salada* emprades a la fabricació de la "*barrella d'Alacant*". Aquest producte era la cendra resultant de cremar estes plantes que ara són silvestres però antigament es conreaven a zones salines. Es sembraven a l'abril i es recollien a l'agost. Es secaven al sol i després es cremaven per produir la barrella. La barrella s'emprava (reduint-la) per a fer Sal Sosa que s'utilitzava per a fer sabó i tints i era també emprada a l'indústria del vidre. Durant el segle XVIII va ser una de les principals exportacions del port d'Alacant. En 1781 Leblanc va produir una primera sal sosa química, que no va suposar una greu competència, però cap a 1850 es va generalitzar el mètode Solvays que si que la retirarà poc a poc per acabar desapareixent totalment al darrer terç del segle XIX.

### **Saler de Penyalva**

Als segles XVIII i XIX es va encetar a l'àrea un procés d'expansió des regadius, vinclat sobretot a la producció d'hortalisses com la carlota o l'encisam i que ha dut a la sobreexplotació dels aqüífers de la zona i que és l'origen de la demanda de cabals hídrics per part d'aquesta zona.

La ramaderia també ha estat important a la zona, tot i que a hores d'ara està molt minvada. Històricament es va centrar a l'oví i el cabrum i a la cria d'animals de llavor. L'apicultura és altra ramaderia tradicional, tot i que aquesta s'ha mantés amb més força.

## **Alhorines de la Zafra**

El sector agropecuari de la zona va viure una veritable revolució als segles XVIII i XIX -com molts altres indrets valencians- fruit de quatre grans elements: el fort creixement demogràfic que es va experimentar; l'accés de la burgesia, amb capitals frescos, a la propietat de la terra gràcies a les desamortitzacions; la incorporació de Villena (1836) a la Província d'Alacant que va suposat l'eliminació barreres fiscals entre alguns municipis de la zona i l'accés franc dels productes de Villena i Sax al port d'Alacant; i la inauguració el 1858 del ferrocarril Almansa – Alacant que connectava la zona amb el litoral i amb el centre peninsular. El 1859 es va inaugurar el ferrocarril Xàtiva – Almansa que com a part de ferrocarril Almansa-València-Tarragona va donar accés a València, Catalunya i la frontera francesa i el 1889 es va inaugurar el ferrocarril Cieza – Alcoi, que també passava per la zona, i va reforçar el seu paper com a nus comunicacions. Aquesta revolució local va permetre l'expansió de l'hàbitat dispers que ja era molt present a la zona, va ser el cas de Santa Eulàlia (de la que Carles Rodrigo va parlar ací fa uns dies) o el de l'aparició de l'únic poblat d'origen ferroviari que hi ha al territori valencià: La Encina, que va nàixer de la conjunció d'una venta de 1846, algunes cases de llavor a la zona i de les edificacions que van sorgir arran la construcció d'un encreuament ferroviari el 1852. Altres cassos van fracassar com l'intent colonitzador de Sierra de Salinas, que va sorgir com a fruit de la Llei de Colonització i Repoblació Interior de 1907 i que va ser abandonada el 1952 pel baix rendiment de les explotacions.

## **La Encina**

Aquestos rendiments agropecuaris han estat la base de fortes activitats industrials i comercials des de fa segles. Als molins fariners, destileries, cellers i fabricants de fibres tèxtils es van afegir durant el segle XIX almàsseres industrials, fabricants tèxtils (llana) i la indústria sabatera. Aquesta darrera va evolucionar de la fabricació original d'espardenyes d'espart i iute cap a l'especialització al calcer infantil a partir de 1950. Ja a

la segon meitat del segle XX es van consolidar altres indústries com la del moble o les càrniques.

### **La Font de la Figuera**

Aquestos beneficis econòmics s'han traduït també al poblament i distribució de la població de la zona. Ja hem comentat com d'aquesta manera es va consolidar l'hàbitat dispers per tal de traure rendiments agropecuaris de zones allunyades dels nuclis principals de població. Al menys a dos casos: Fontanars dels Alforins (1927) i Cabdet/Caudete (1304) aquest hàbitat dispers va assolir prou importància com per a crear per sinecisme nous pobles i municipis. Les colonitzacions agràries del segle XIX i XX van continuar aquest procés d'expansió de l'hàbitat dispers. Un procés que va reviscolar a les acaballes del segle XX quan bona part del capital de la zona -com a molts altres indrets valencians- es va derivar cap a l'especulació immobiliària, en especial als municipis alacantins d'estes terres altes, i va generar l'aparició de nombroses urbanitzacions. Molts d'aquests assentaments s'han concebut des d'una perspectiva purament especulativa a la que s'ha tingut molt poc en compte elements com els valors propis del territori i el paisatge o la realitat sobre la que s'assentaven. El resultats són camps de golf, gespa i piscines a un dels indrets més secs de les gairebé sempre àrides terres valencianes. Als increments de la demanda hídrica -que molt tenen a vore amb la continua demanda de cabals foranis- i els danys al paisatge cal afegir unaltra amenaça oculta, i més ara que estem a l'època de les vaques més primes, la de l'increment del cost dels serveis municipals en haver de prestar-se a molts nuclis de nova creació allunyats del casc urbà principal.

### **Urbanització a Petrer**

En conclusió, un territori que encara preserva molts valors ecològics, paisatgístics i culturals, però que, com molts altres indrets valencians, s'enfronta a nombrosos reptes que enterbolen la seua perspectiva de futur.